

AMİSOS / AMISOS

Cilt/ Volume 7, Sayı/ Issue 13 (Aralık/ December 2022), ss./ pp. 368-377
ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230
DOI: 10.48122/amisos.1191675

Özgün Makale / Original Article

Geliş Tarihi/ Received: 19. 10. 2022
Kabul Tarihi/ Accepted: 26. 11. 2022

ANADOLU ANTİK STADİONLARINDA YÖNLENDİRME

ORIENTATION IN ANATOLIAN ANCIENT STADIONS

Ece OKSOLMAZ*

Öz

Antik stadionların ilk örneği Olympia Stadionudur. Bu stadionun yönlendirilmesine, stadionun kutsal alanda yer alması ve atletlerin batıya doğru koşması etki etmiştir. Anadolu'daki antik stadionların yönlendirilmelerini etkileyen; kutsal nedenler ve yarışmaların durumu, topoğrafya ve iklim koşullarıdır. Antik stadiona yön veren kutsal etkenlerin erken dönemde daha baskın olduğu görülmektedir ve Roma Dönemi'nde ise stadiona yön veren etkenlerin değiştigi tespit edilmiştir. Anadolu'daki stadionların yönlendirilmesindeki ana etken topoğrafyadır. Topoğrafyaya iklim koşullarının da etki ettiği görülmektedir, çünkü yarışmalarda sporcuların ve seyircilerin iklim koşullarından etkilenmemesi gerekmektedir. Anadolu'da Antik Yunan geleneği olduğu düşünölen doğu-batı uzantılı stadion az sayıdadır. Bununla birlikte, kuzey-güney doğrultusunda bulunan stadion sayısı da azdır ve genel olarak stadionların kuzeydoğu-güneybatı ya da kuzeybatı-güneydoğu aksında yönlendirildiği görülmektedir. Bu çalışmada Anadolu'daki antik stadionların yönlendirilmelerine etki eden nedenler, örnekler ile incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stadion, Anadolu, Yön, Yönlendirme, Hellenistik Dönem, Roma Dönemi.

* Dr., Mezitli/Mersin/Türkiye E-posta: ecocoksolmaz@gmail.com ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9951-5834>

Abstract

The Olympia Stadium is the first example of ancient stadiums. The direction of this stadium was influenced by its location in the sanctuary and athletes running westward. Religious factors and status of competitions, topography and climatic conditions affected the orientation of the stadiums in Anatolia. The religious factors affecting the direction of the ancient stadium were more dominant in the early period; the factors changed in the Roman Period. Topography was the main factor in the direction of ancient stadiums in Anatolia. The topographic element was affected by climatic conditions, as athletes and spectators should not have been affected by these conditions in competitions. The stadium with an east-west direction, considered an ancient Greek tradition, is rare in Anatolia. Furthermore, the number of stadiums in the north-south direction is also small, and in general, the stadiums extend on the northeast-southwest or northwest-southeast axis. This study analyzed the reasons affecting the directions of the ancient stadiums in Anatolia with examples.

Keywords: Stadion, Anatolia, Direction, Orientation, Hellenistic Period, Roman Period.

Giriş

Antik çağ insanının inancından doğan, kült adına düzenlenen festivallerde yapılan yarışlar için stadionlar inşa edilmeye başlanmış ve bu yapı tipi zamanla önem kazanmıştır. Anadolu’da stadionlar Hellenistik Dönemde yapılmaya başlanmıştır. Roma Dönemi’nde mimari uyarlamalar ile yenileme çalışmaları yapılırken, gelişen teknik ile yeni ve anıtsal boyutlarda stadionlar inşa edilmiştir. Stadionları Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi olarak kesin sınırlar ile ayırmak zor olduğundan, çalışmada antik dönem olarak belirtilmiştir. Anadolu’daki antik stadionların yönlendirilmelerinde kutsal nedenler, yarışmaların durumu, topoğrafya ve iklim koşulları etkili olan başlıca sebeplerdir. Çalışmada Anadolu’daki antik stadionların yönlendirilmeleri örnekler üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır.

Stadyum terminolojik olarak “Stadion” dan türemiştir. Grekçe kökenli olan stadion 600 ayağı karşılayan uzunluk ölçüsü,¹ yarışma yeri ve yarış koşusu anlamlarında kullanılmıştır. Günümüzde stadyumlar ise spor karşılaşmaları ve yarışmaların yapıldığı alan ile bu alanı çevreleyen seyirci oturma yerlerinden meydana gelen yapıdır.²

Erken stadionlar genel olarak atletizm yarışmalarına ev sahipliği yapan alanlardı. R.A Tomlinson’a göre, erken dönem stadionları başlangıçta seyircilerin kenar yamaçlara oturduğu derin olmayan vadilerde olan doğal koşu parkurlarıdır³ ya da düz alanda seyirciler için geçici ahşaptan yapılan oturma sıralarından oluşmaktaydı.

Antik stadionların tarihsel olarak gelişimi izlendiğinde bu yapıların ilk örneğini Olympia Stadionu oluşturmaktadır. Olympia Stadionu’nun konumu üç kez değiştirilmiştir ve dikdörtgen plandadır.⁴ Bu yapılar mimari anlamda zamanla değişiklikler yaşamıştır. Tarihsel süreçte stadionlar sporcuların yarışma alanları olmaktan çıkarak, etkinlikler için bir gösteri alanına dönüşmüştür.⁵

Stadionların Hellenistik Dönemde uç kısımlarına yarım daire biçimi (sphendone) verilmiştir. Sphendone yarışlar için pist sahasının üç yanında ayakta duran seyircilerin gereksinimlerine göre, yapının özgün durumuna terstir. Bu durum Wycherley’e göre tiyatrunun etkisinden kaynaklanmaktadır ve kimi gösteriler için sphendone kısmı tiyatro

¹ Höcker 2008, 221; Alanyalı 2021, 295; Yiğitpaşa (Baskıda a-b).

² Saltuk 1997, 163.

³ Tomlinson 2003, 66.

⁴ Kiuri 2015, 2, 4.

⁵ Krinzing 1968, 128.

olarak kullanılmıştır.⁶ Anadolu'daki antik stadionlar tek sphendoneli, çift sphendoneli ve tek taraflı oturma düzenine sahip olarak inşa edilmişlerdir.

Anadolu Antik Stadionlarında Yönlendirme

Anadolu'da Hellenistik Dönem ile başlayan stadionların mimari gelişimi Roma Dönemi'nde zirveye ulaşmıştır. Anadolu'daki antik kentlerde stadionların genel olarak Batı Anadolu ve Güney Anadolu coğrafyasında yoğunlukla yapıldığı tespit edilmiştir. Bu yoğunluğun başlıca nedenini festival organizasyonlarını elverişli hale getiren bütçe, ulaşım ve altyapı oluşturmaktadır.

Festivallere ev sahipliği yapan kentlerde stadionların, diğer yapılar ile bağlantılı olan örnekleri de mevcuttur. Antik stadionların yönlendirilmesinde palaestra, gymnasium ya da tiyatro ile ilişkisinin etkili olduğu düşünülebilir. Birbirine ilişkili olan yapıların yönlendirilmelerini etkilemesi açısından aynı dönem ya da yakın dönemde yapılmış olması gerekmektedir.

Anadolu antik stadionların yönlendirilmesinde etken nedenler çeşitlidir ve kent özelinde değişebilmektedir. Yönlendirmeye etki eden genel etmenler; kutsal nedenler ve yarışmaların durumu, topoğrafya ve iklim koşulları alt başlıkları halinde incelenmiştir

1. Kutsal nedenler ve yarışmaların durumu

Antik stadionların yönlendirilmesinde kutsal nedenler ve yarışmaların durumu birbirine bağlı etkenlerdir. Erken dönem stadionlarının, antik tapınaklar gibi doğuya, Güneş'e doğru yönlendirildikleri görülmektedir. Araştırmacı N. İlhan'a göre, Güneş'in bilgelik ve hayat gibi kavramları taşıyarak antik dönemde önemsendiği, bu doğrultuda stadionların ana eksen doğrultusunun saptanmasında da esas teşkil ettiği belirtilmektedir.⁷ Olimpiyat yarışları için erken dönem stadionun yönlendirilmesinde durum aynı nedenledir. Olympia'daki ilk stadion, Arkaik Dönemde kutsal alan içerisine yapılmıştır. Bu stadion sadece dromosdan oluşmaktadır. Stadionun bitiş çizgisi Zeus Altarı'na bakmaktadır. İkinci stadion, MÖ 5. yüzyılda Zeus Tapınağı'nın yapıldığı dönemde, oyunların dinsel olması ve insanlar tarafından ilgi çekmesi nedeniyle kutsal alanın doğusuna taşınmıştır. Üçüncü stadion ise Altis'in dışına doğru doğuya ve kuzeye taşınmıştır. Olympia'daki son stadion Geç Klasik Dönem ve Hellenistik Döneme ait olup, MS 1. yüzyılda yeniden inşa edilmiştir.⁸ Stadion dikdörtgen plandadır.⁹ Olympia'da son dönem stadionun yerleşimi, pistinin mesafesi ve yönü, muhtemelen spor aktivitesiyle ilgili görsel bir kompozisyonun sonucuydu. Stadion, kutsal alanla ilgili olarak bağımsız olmasına rağmen, kompozisyon, perspektifler, inşa ve doğal unsurlar, sembollerden oluşan mimari dil aracılığıyla kutsal alanla bağlantılı kalmıştır.¹⁰

Olympia Stadion'unda yapılan yarışların başlangıç çizgisi doğuda bulunmaktaydı. Atletler batıya doğru koşardı.¹¹ Atletik yarışmalarda koşucuların batıya yönlendirilmesi stadionun yönünü de belirleyen etken bir durumdur. İlhan'a göre, doğu-batı doğrultusunda uzanan stadionların ana ekseninden bir miktar sapmasının nedeni ise stadionun inşa edildiği tarihte kutlamaların ve törenlerin ithaf edildiği tanrının "kutsal günü" olmasıdır. Tarihsel süreçte değişikliğe uğratılan Anadolu stadionlarının Hellenistik Dönem verileri için yönlendirilmesinde doğu-batı ana eksen doğrultusu önemlidir.¹²

⁶ Wycherley 2011, 189-190.

⁷ İlhan 1996, 35.

⁸ Kiuri 2015, 2.

⁹ İlhan 1996, 5.

¹⁰ Kiuri 2015, 7-8.

¹¹ Weiler 1981, 151; Uzunaslın 1998, 61.

¹² İlhan 1996, 35.

Anadolu'da yukarıda değinilen nedenlerden etkilenilerek yön verilen aynı ya da benzer doğrultuda uzanan stadionlar bulunmaktadır. Anadolu'da Geç Hellenistik Dönemde yapılmış ve Roma İmparatoru Traian'dan önceki bir dönemde yenilenmiş¹³ olan Ionia'daki Miletos Stadionu, Olympia Stadionuna¹⁴ benzer plandadır. Anadolu grubu içerisinde plan özelliği ile ayrılmakta ve Anadolu'daki erken dönem stadionlarından biridir. Miletos Stadionu¹⁵ kuzeydoğu köşesinde palaestra ile bağlantılıdır.¹⁶ Stadionun yönü, İlhan'ında belirttiği gibi sapmaya uğrayarak hafif güneydoğu – hafif kuzeybatı aksındadır (Res. 1).¹⁷ Troas'daki MÖ 2. yüzyıl sonu ve MÖ 1. yüzyıl ortaları ve MS 3. yüzyıl tarihleri arasında kullanılmış¹⁸ olan tek sphendone plana sahip Alexandria Troas Stadionu'nun¹⁹ ise hafif sapmalar olsa da doğu-batı aksında olduğunu söylemek mümkündür (Res. 2). Karia'daki Hellenistik Dönemden Roma Dönemine geçiş aşamasında yapılan²⁰ çift sphendoneli Aphrodisias Stadionu²¹ doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır (Res. 3).

Antik stadionların kutsal alan içerisinde ya da bu alana, kutsal yol ile bağlantılı olan örnekleri söz konusudur. Roma Dönemi'nde doğu-batı plana tam olarak uyum sağlanmadığı da görülmektedir. Pamphylia'da kutsal yola²² paralel inşa edilen Perge Stadionu²³ MS 1. yüzyılın 2. yarısına tarihlendirilmiştir.²⁴ Perge Stadionu kuzey-güney yönde inşa edilmiş olup, oturma sıraları tonozlar üzerine yapılmıştır ve yapının yönlendirilmesine kutsal yol muhtemelen etki etmiş olmalıdır (Res. 4).

Res. 1: Miletos Stadionu

Res. 2: Alexandria Troas Stadionu

¹³ Gerkan 1924, 1, 148-149.

¹⁴ Kiuri 2015, 4.

¹⁵ Gerkan 1924.

¹⁶ Niewöhner 2016, 121.

¹⁷ Tüm resimler için Google Earth Pro uydu görüntüsünden yararlanılmıştır.

¹⁸ Mechikoff vd., 2011, 182, 187- 188.

¹⁹ Mechikoff vd. 2011, 181.

²⁰ Uzunaslın 2010, 14.

²¹ Welch 1998, 547-569. Uzunaslın 2010, 11-42.

²² Alanyalı 2004, 2005, 10.

²³ Lanckoronski 2005, 46, 55; Demirel 2020, 423.

²⁴ Özdizbay 2008, 136.

Res. 3: Aphrodisias Stadionu

Res. 4: Perge Stadionu

2. Topoğrafya ve İklim Koşulları

Antik dönem kent tasarımcılarının, stadyonları genel olarak yerleştirdiği konum ya kent merkezinde ya da kent dışındadır. Stadyon büyük boyutlu bir yapı olduğundan genel olarak kent merkezinde, stadyonun yapımına elverişli yeri bulmak zordur. Bu durumda yapıların yerleştirilmesinde ve yönlendirilmesinde Anadolu grubu içerisinde topoğrafya belirleyici ana unsur oluşturmaktadır. Stadyonun inşaatında genel olarak kentlerde vadi içerisine, tepelik alanın bir yamacına ya da düz arazi olarak inşa edilirdi. Gelişen teknoloji ile stadyonlar Roma Dönemi'nde tonoz üzerinde, düz zeminde inşa edilmiştir. Bu doğrultuda incelendiğinde, Karia²⁵'daki Nysa Stadyonu²⁶ (Res. 5) ve İonia'daki Magnesia ad Meandrum Stadyonu²⁷ (Res. 6) vadi içerisinde inşa edilerek, bulunduğu vadinin yönünde kuzey-güney akstadır.

Res. 5: Nysa Stadyonu

Res. 6: Magnesia Ad Meandrum Stadyonu

Yamaç eğimine yerleştirilerek tek taraflı oturma düzenine sahip, Lykia'daki Arykanda Stadyonu²⁸ hafif kuzeydoğu – hafif güneybatı aksındadır (Res. 7). Tlos Stadyonu²⁹ ise kuzeydoğu – güneybatıya yönlendirilmiştir (Res. 8). Her iki stadyon da bulunduğu yamaç eğiminin durumuna göre yönlendirilmiştir.

²⁵ Roos 2022, 24-36.

²⁶ Diest 1913, 44; Öztaner 2018, 925.

²⁷ Bingöl 2007, 171-173, Bingöl vd. 2008, 2010, 101-128.

²⁸ Bayburtluoğlu 2003, 106-110.

²⁹ Korkut 2016, 401.

Res. 7: Arykanda Stadionu

Res. 8: Tlos Stadionu

Topografik unsurun stadionun yönlendirilmesine etkisinde bir taraf yamaç eğiminde yapılırken, diğer tribünün tonoz sistemi ya da geçici ahşaptan olduğu görülmektedir. Antik stadionun yapımına elverişli olan yamaç eğimi, yapının yönlendirilmesine etki etmiştir. Bu duruma örnek Lykia'daki Kibyra Stadionu³⁰ hafif güneydoğu - hafif kuzeybatı aksındadır ve karşı tribünü tonoz üzerinde yükseltilmiştir (Res. 9). Kilikia'daki Anazarbos Stadionu³¹ ise yamaç eğimi yönünde kuzeydoğu - güneybatı doğrultusundadır (Res. 10) ve karşı tribünün geçici olduğu düşünülmektedir.

Res. 9: Kibyra Stadionu

Res. 10: Anazarbos Stadionu

Antik stadionların yönlendirilmesinde topoğrafyaya, eşlik eden bir diğer durum iklim koşullarıdır. Vitruvius tarafından tiyatrolar için arazinin sağlıklı olması gerektiği belirtilir ve bunun nedeni oyunları seyretmeye gelen izleyicilerin doğa koşullarından etkilenmemesi içindir. Tiyatrolar için caveanın güneye bakmaması gerektiğini belirtir.³² Tiyatrolar ile benzer işlevde kullanılan stadionlar da aynı koşullarda yapılmıştır. Seyircilerin rüzgâr ve Güneş ışınlarından etkilenmemesi gerekmektedir.

İklim koşullarında Anadolu'nun enlemsel etkisinin bir sonucu olarak en az ışınım alan bölge Orta ve Doğu Karadeniz bölgesidir. Marmara ve Ege'nin kuzeyi, Kuzey Anadolu'ya göre daha iyi durumdadır. Güney Ege, Batı Karadeniz ve Orta Anadolu ise orta derecede ışınım alır. Doğu Akdeniz ve Doğu Anadolu Bölgelerinin ışınım değerleri daha iyidir.³³ Güneş ışınımının etkisinde Anadolu'nun güneyinde ve Doğu Akdeniz bölümünde yer alan

³⁰ Dökü ve Kaya 2013, 177- 203, Özudođru 2020, 204.

³¹ Gough 1952, 85-150. Yapı ölçüsü bakımından hipodromdur ancak stadionlar ile aynı işlevde kullanıldığından bu çalışmada değerlendirmeye alınmıştır.

³² Vitruvius, V, III, 102.

³³ Aksungur vd. 2013.

Kilikia dikkat çeken antik bölgedir. Kilikya’da yer alan Anazarbos Stadionu³⁴ ve Magarsos Stadionu³⁵ kuzeydoğu – güneybatı doğrultusunda uzanmaktadır (Res. 11).

Anadolu güney bölgelerinde iklim koşullarının ve topoğrafyanın yönlendirme etkisi içerisinde değerlendirildiğinde Pisidia’daki Sagalassos Stadionu³⁶ kuzeybatı-güneydoğu aksındadır (Res. 12). Selge Stadionu³⁷ kuzeydoğu – güneybatı aksında uzanmaktadır (Res. 13). Pamphylia’daki Sillyon Stadionu³⁸ kuzeybatı – güneydoğu aksında uzanmaktadır (Res. 14).

İklim koşullarının yarışmalar içinde önemi vardı. Pankration yarışmaları için Güneş’in altında sertleşen toprak yumuşatılırdı. Antik dönemde kimi zaman bu yarışmalar için çamur kullanıldığı da olurdu. Bu durum güreş karşılaşmalarının çamur banyosuna dönüşmesine de neden olurdu.³⁹ Güneş’in yarış pistine etkisi de bu stadiyonların yönlendirilmesinde ayrı bir rol oynamış olmalıdır.

Res. 11: Magarsos Stadionu

Res. 12: Sagalassos Stadionu

Res. 13: Selge Stadionu

Res. 14: Sillyon Stadionu

Sonuç

Antik stadiyonların yönlendirilmeleri üzerine olan bu araştırma Anadolu genelinde değerlendirilmiş ve yapıların yönlendirilmesine etki eden nedenlere değinilmeye çalışılmıştır.

Antik dönem insanının inancından doğan, tanrı ve tanrıçaların adına yapılan kutsal yarışmaların öncelikle koşu yarışlarıyla başladığı bilinmektedir. Düz alanda yapılan bu

³⁴ Bkz: Res. 10.

³⁵ Yüksel-Yüksel 2014, 67.

³⁶ Poblome-Hacıgüzeller 2020, 625.

³⁷ Lanckoronski 2015, 182; Machatschek 1977, 185.

³⁸ Lanckoronski 2005, 73.

³⁹ Rodgers 2015, 464.

yarışmalar zamanla mimari kimlik kazanarak stadionlar ortaya çıkmıştır. Kent planlamacılarının stadion gibi büyük boyutlu yapıların konumunu tasarlariken, dikkate aldığı nedenler bulunmaktadır. Yapıların konumunun seçilmesinde başlıca topografik yararın esas alındığı, iklim koşuluna uygun, kutsal alanla bağlantılı ve festival programlarına gelen yarışmacılar, sponsorlar, dernekler kısacası insan akışının daha rahat olabileceği alanlar seçilmiş ve stadionlar bu koşullara göre yönlendirilmiştir.

Erken dönem stadionlarında kutsal amaçlı yapılan yarışmaların durumu ve Güneş'in kutsal sayılması sonucu koşu yarışlarının batıya doğru yönlendirildiği bilinmektedir. Koşu yarışmaların yapıldığı Olympia Stadionu doğu-batı yönünde olup, bu doğrultuda yönlendirilmiştir. Kutsal alan içerisinde bulunan stadionların ise tanrı/tanrıçanın tapınağına doğru yönlendirilmesi de aynı nedenledir. Bu doğrultuda Anadolu'da aynı ya da farklı dönemde inşa edilen stadionların doğu- batı doğrultusunda uzanan örnekleri mevcuttur. Kimi yapıların bu akstan sapmaya uğradığı görülmektedir. Bu durumun, stadionun yapıldığı tarihin, tanrının onuruna kutlanan gün ile aynı gün olmasından kaynaklandığı⁴⁰ belirtilmektedir.

Anadolu'daki antik stadionlar, kentin tanrıça ya da tanrısına ithaf edilen tapınağına bağlı olan kutsal yol ile ilişkili olan yapılardır. Yapının zamanla yönü doğu -batı aksından çıkarak, kutsal yola bağlantılı olması, topoğrafya ve iklim koşulları gibi nedenlerden kaynaklı yönünde farklılıklar mevcuttur. Genel olarak Anadolu'da antik stadionların kesin ve hafif sapmalar ile kuzeydoğu- güneybatı aksında ve kuzeybatı-güneydoğu aksında yönlendirildiği tespit edilmiş olup, bu örnekler sayıca fazladır. Anadolu grubu içerisinde istisnai olarak kuzey – güney hattında uzanan stadionlarda söz konusudur. Yukarıda değinildiği gibi Antik Yunan geleneği olan doğu-batı aksının Roma Dönemi'nde Anadolu örneklerinde çok rastlanılmaz ve bundan kaynaklı Anadolu grubu içerisinde doğu-batı aksının dikkate alınmadığı ortaya çıkan bir durumdur.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / The author declare no conflict of interest.

Kaynakça

- Aksungur, K.M.-Kurban, M.-Filik, Ü. B. 2013, "Türkiye'nin Farklı Bölgelerindeki Güneş Işınım Verilerinin Analizi ve Değerlendirilmesi", *Enerji Verimliliği ve Kalitesi Sempozyumu*, I, 3-6.
- Alanyalı, H.S. 2004, 2005, "Perge Antik Kentinde Şehircilik Anlayışı", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1-2, 1-13.
- Alanyalı, H. S. 2021, "Stadion", *Turist Rehberliğine Yönelik Mimari Yapılar*, 295-301.
- Bingöl, O. 2007, *Menderes Magnesiası*, İstanbul.
- Bingöl, O.-Kökdemir, G.-Oral, M. 2008, 2010, "Menderes Magnesiası Stadion Kazıları", *Anadolu/Anatolia*, 34, 101-128
- Bayburtluoğlu, C. 2003, *Yüksek Kayalığın Yanındaki Yer Arykanda*, İstanbul.
- Demirel, M. 2020, "Antalya Müze Müdürlüğü Başkanlığında Perge Antik Kenti 2018 Yılı Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 41/3, 423-443.

⁴⁰ İlhan 1996, 35.

- Diest, W. V. 1913, *Nysa Ad Meandrum, Nach Forschungen und Aufnahmen in den Jahren 1907 und 1909*, Berlin.
- Dökü, E. ve Kaya, M. C. 2013, "The Architecture and Function of The Stadium of Kibyra", *Adalya*, XVI, 177-203.
- Gerkan, A. V. 1924, *Das Stadion, Milet Band II, Jahrbuch für Kunstwissenschaft, (1924/1925)*, Berlin.
- Gough, M. 1952, "Anazarbus", *Anatolian Studies*, 2, British Institute at Ankara, 85-150.
- İlhan, N. 1996, *Anadolu Stadionları Tarihsel Gelişmesi İçinde Karşılaştırmalı Bir Mimari Araştırma*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Höcker, C. 2008, *Metzler Lexikon Antiker Architektur, Sachen und Begriffe*, Stuttgart.
- Kiuri, M. 2015, "The Stadium Of Olympia, Olympic Values: Respect For Diversity, International Olympic Academy", *54th International Session For Young Participants, Ancient Olympia Olympic Values: Respect For Diversity*, 1-9.
- Korkut, T. 2016, "Tlos 2014 Kazı Etkinlikleri", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 37/1, 399-417.
- Krinzinger, F. 1968, *Untersuchungen zur Entwicklungsgeschichte des griechischen Stadions*, Leopold Franzens Universität Innsbruck.
- Lanckoronski, K. G. V. 2005, *Pamphylia ve Pisidia Kentleri. Pamphylia*, I. Cilt, (Çev: S. Bulgurlu Gün), İstanbul.
- Lanckoronski, K. G. V. 2015, *Pamphylia ve Pisidia Kentleri, Pisidia*, 2. Cilt, (Çev: S. Bulgurlu Gün), İstanbul.
- Machatschek, A. 1977, "Baugeschichtliche Forschungen In Selge (Pisidien), Forschungen und Berichte", *Archäologische Beiträge*, 18, 177-185.
- Mechikoff, R., Rieger, B. ve Trakadas, A. 2011, "Alexandria Troas Stadium Survey: Report on The First Campaign", *Studien zum antiken Kleinasien*, VII, Bonn, 181-19.
- Niewöhner, P. 2016, *Miletos/Balat, Arkaik'ten Osmanlı Dönemine kadar, Kent Planlaması ve Anıtlar*, İstanbul.
- Özdizbay, A. 2008, *Perge'nin MS I. ve 2. Yüzyıllarda Gelişimi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Öztaner, S. H. 2018, "Nysa Antik Kenti Şehir Planlaması", *II. Uluslararası Şehir, Çevre ve Sağlık Kongresi Tam Metinler Kitabı*, Nevşehir, 923-930.
- Özüdoğru, Ş. 2020, "Stadion", *Kibyra Kazı ve Araştırmaları Monografi Serisi*, 1, Kibyra, Kabalya Bölgesi'nin (Kabalia/Kabalis) Ana Kenti, 204-205.
- Poblome, J. ve Hacıgüzeller, P. 2020, "Sagalassos Antik Kentinde 2018 Yılı Kazı, Restorasyon ve Malzeme Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 41/2, 625-645.
- Rodgers, N. 2015, *Antik Yunan*, (Çev: Ü. E. Uysal), İstanbul.
- Roos, P. 2022, "The Stadia in Caria", *Arkhaia Anatolika*, 5, 24-36.
- Saltuk, S. 1997, *Arkeoloji Sözlüğü*, İstanbul.
- Tomlinson, A. 2003, *Yunan Mimarlığı*, (Çev: R. Akbulut), İstanbul.
- Uzunaslın, A. 1998, *Antik Helenlerde Bedensel Agonlar*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

- Uzunlaşan, A. 2010, "Mimari Tipoloji ve Fonksiyon Açısından Aphrodisias Stadyumu", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 11- 42.
- Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, (Çev: S. Güven), 2015.
- Yüksel. E ve Yüksel. A. 2014, *Adana İli Karataş İlçesi Dörtirekli Mevkii – Magarsus Antik Kenti, I ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanları Koruma Amaçlı İmar Planları Revizyonu ve Kentsel Tasarım Projesi Araştırma Raporları, Arkeoloji Raporu*, Adana.
- Weiler, I. 1981, *Der Sport Bei Den Völkern Der Alten Welt: Eine Eittführung*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Welch, K. 1998, "The Stadium at Aphrodisias", *American Journal of Archaeology*, 102/3, 547-569.
- Wycherley, R. E. 2011, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu*, (Çev: N. Nirven-N. Başgelen), İstanbul.
- Yiğitpaşa, D. (Baskıda a), "Bolu/Stadionu 2008 Yılı Kurtarma Kazısının Yeniden Değerlendirilmesi".
- Yiğitpaşa, D. (Baskıda b), "Bolu/Stadionu 2022 Yılı Kurtarma Kazısı".